

ارائه چارچوب بررسی وضعیت بانک‌های ایرانی از لحاظ رقابت‌پذیری: به‌کارگیری پارادایم S-C-P

عباس ابراهیمی*

دانشجوی دکتری سیاست‌گذاری بازرگانی دانشگاه تهران (نویسنده مسئول) ebrahimiab@gmail.com

محسن نظری

دانشیار دانشگاه تهران Mohsen.nazari@ut.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۷/۹

تاریخ دریافت: ۱۳۸۹/۱۰/۱۱

چکیده

در ادبیات اقتصادی رویکردهای متنوعی به بحث عملکرد بنگاه‌ها وجود دارد. به طور کلی، این تئوری‌ها برای درک ماهیت و نقش راهبرد و اقدامات بنگاه در کسب مزیت رقابتی بسیار سودمندند. عمده این نظریه‌ها عبارت‌اند از نظریه مبتنی بر منبع، توانمندی‌های پویا، تئوری کارآفرینی، تئوری‌های نوکلاسیک، رویکرد سازمان صنعتی به رقابت بر اساس پارادایم، نگرش سازمان صنعتی جدید به رقابت با تأکید بر مدل‌های نظریه بازی، تئوری اقتصاد هزینه مبادله، مکتب اثربشی و نگرش شومپتری، نگرش مبتنی بر دانش و نگرش تکاملی.

امروزه بانک‌ها برنامه‌های متنوعی را برای جذب مشتریان دنبال می‌کنند. آنچه در این بین می‌تواند بانک‌ها را در دستیابی به این امر کمک کند، دستیابی به مزیت رقابتی است. بانک‌های مختلف سعی کرده‌اند به شیوه‌های متفاوتی برای خود مزیت خلق و جایگاه خود را در رقابت با سایر بانک‌ها حفظ کنند. دستیابی به شاخص‌های رقابت‌پذیری می‌تواند هدفی مهم برای بانک‌ها در تضمین رضایت مشتری و در نهایت کسب مزیت باشد. هدف این مقاله شناسایی فاکتورهای اساسی رقابت در سیستم بانکداری ایران است تا بتواند از این دیدگاه بانک‌ها را در تجهیز منابع اساسی رقابتی خود مدد کند. این مقاله با مبنا قراردادن پارادایم ساختار-اجرا-عملکرد به شناسایی فاکتورهای رقابت‌پذیری در سیستم بانکی ایران پرداخته است. به همین علت با بررسی عمیق ادبیات موضوع سپس، اخذ دیدگاه‌های خبرگان این حوزه پرسش‌نامه‌ای برای شناسایی این عوامل تهیه شد. در نهایت از طریق تحلیل عاملی اکتشافی عوامل و زیرعوامل رقابت‌پذیری شناسایی شد. در نهایت مشخص شد که توان مالی بیشترین تأثیر را در رقابت‌پذیری بانک‌ها دارد.

طبقه‌بندی JEL: G21

کلیدواژه‌ها: رقابت‌پذیری، تحلیل عاملی اکتشافی، مدل‌یابی معادلات ساختاریافته.

* تهران، کارگر شمالی، جنب پل نصر (گیشا)، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، کد پستی: ۶۳۱۱-۱۴۱۵۵، تلفن:

۱. مقدمه

در این زمینه که چه عواملی موجب توانمندی رقابتی یک واحد اقتصادی می‌شود، ادبیات اقتصادی بسیار گسترده‌ای وجود دارد و تحقیقات وسیعی انجام شده است. از طرف دیگر، درباره رقابت‌پذیری نیز تحقیقات مختلفی انجام شده است. مطالعات و تحقیقات اولیه در زمینه مدیریت استراتژیک منابع مزیت رقابتی متعددی را برای شرکت‌ها برشمرده‌اند. قدرت بازار (مایکل پورتر، ۱۹۹۰)، منابع منحصر به فرد (بارنی، ۲۰۰۱)، نوآوری (شومپتر^۱، ۱۹۵۰) و کارایی (ویلیامسون^۲، ۱۹۹۱) از جمله منابع ذکر شده برای ایجاد مزیت‌اند.

هائوما^۳ (۱۹۹۷) بر اساس مطالعات فوق‌همچنین، مشاهداتش مبنی بر ایجاد و بهبود مزیت در صنایع مختلف، چارچوب جدیدی را به منظور تحلیل و بررسی منابع عمومی مزیت در سازمان‌ها ارائه کرد. طبق این مدل مزیت رقابتی از سه منبع مالکیت^۴، تخصص^۵ و دسترسی^۶ حاصل می‌شود. پارادایم ساختار-اجرا-عملکرد نیز موانع ایجادشده شرکت‌ها را بررسی می‌کند و نتیجه می‌گیرد که برخی صنایع کمابیش به این علت جذاب‌ترند که در ذات خود موانعی ساختاری خلق می‌کنند. تئوری‌ها و مدل‌هایی که بر اساس تئوری سازمان صنعتی طراحی شده‌اند، بر این ایده مبتنی‌اند که برخی قواعد در شکل‌دهی به رفتار صنایع و شرکت‌ها مؤثرند و همان قواعد سطح سودآوری یک صنعت را رقم می‌زنند.

بسیاری از رویکردهایی که در این تحقیق از آنها نام برده شده است، بیش از آنکه رو در روی یکدیگر قرار گیرند، هم از نظر محتوا و هم از نظر تحول تاریخی از سال‌های ۱۹۷۰ تاکنون مکمل یکدیگرند (هر چند برخی تحقیقات ممکن است مکمل نباشند)، اما آنچه می‌بایست در این گروه از تحقیقات بیشتر بررسی شود، روابط غیرمستقیم متغیرهای ملی و صنعتی با رفتار شرکت‌هاست؛ برخی اوقات در تحقیقات انجام‌گرفته تفاوت‌ها در منابع طبیعی نمی‌توانسته است تفاوت در استراتژی شرکت‌ها را توجیه کند و درست به همین دلیل رویکردهای جامع‌تری مورد نیاز بوده است. پورتر در ارائه مدل خود در سال ۱۹۹۰ بحث رقابت را برای اولین بار به سطح صنعت و سطح ملی ارتقا داد، چرا که مطالعه تجربی او در بیش از ۱۰ کشور و ۷۰ رشته صنعتی این نتیجه را بیان می‌کرد که اگر موضوع در حوزه وسیع‌تری منظر قرار گیرد، تفاوت در عملکرد ملت‌ها و صنایع و نهایتاً شرکت‌ها بهتر تحلیل‌پذیر خواهد بود.

-
1. Schumpeter
 2. Williamson
 3. Hao Ma
 4. Ownership
 5. Proficiency
 6. Accessibility

در این تحقیق رقابت‌پذیری به‌منزله شاخص عملکرد در نظر گرفته شده است. بنابراین، به منظور توجیه عملکرد بنگاه‌ها به جست‌وجوی منابع مزیت رقابتی آنها پرداخته شده است. بر این اساس، پس از بررسی عمیق ادبیات در حوزه رقابت‌پذیری و به‌ویژه رقابت‌پذیری در حوزه بانکداری همچنین، مصاحبه‌های متعددی که با خبرگان حوزه بانکداری و دانشگاهی آشنا با حوزه رقابت‌پذیری انجام شد، مجموعه‌ای از عوامل شناسایی شد.

۲. رویکرد سازمان صنعتی به عملکرد بنگاه‌ها در رقابت بر اساس چارچوب پارادایم ساختار-اجرا-عملکرد

به طور مختصر می‌توان گفت اقتصاد سازمان صنعتی (IO) بر مطالعه بخش عرضه اقتصاد تمرکز دارد، به‌ویژه در بازارهایی که بنگاه‌های تجاری در آن نقش فروشنده را ایفا می‌کنند. طبق نظر جرج استیگلر، اقتصاددان برنده جایزه نوبل، اقتصاد سازمان صنعتی در خصوص مباحثی همچون ساختار و اندازه بنگاه‌ها (یک یا تعداد زیادی، و متمرکز بر فعالیت خاص یا فاقد تمرکز)، دلایل ایجاد این ساختار، تأثیرات تمرکز در رقابت، تأثیرات رقابت در قیمت، سرمایه‌گذاری، نوآوری و غیره است (حیدری، ۱۳۸۸). موضوع اقتصاد سازمان صنعتی به طور عمده‌ای تحت تأثیر نظریه اقتصاد خرد، به‌ویژه تئوری‌های نوکلاسیک رقابت کامل، انحصار چندجانبه و انحصار کامل، شکل گرفته است. بر اساس چارچوب ساختار-رفتار-عملکرد، ساختار یک صنعت در رفتار بنگاه‌های موجود در آن صنعت تأثیر می‌گذارد و رفتار بنگاه‌ها نیز عملکرد صنعت را تعیین می‌کند. گفتنی است که این چارچوب عمدتاً بر صنعت تمرکز دارد نه بنگاه‌های منفرد. در این چارچوب ساختار یک صنعت به تعداد فروشندگان یا تعداد بنگاه‌های فعال در آن صنعت اشاره دارد. چنانچه مفهوم اندازه را در قالب یک پیوستار ارائه کنیم، در یک طرف پیوستار ساختار بازار، بازار انحصاری، است که فقط یک بنگاه در آن حضور دارد. در طرف دیگر پیوستار بازار رقابت کامل قرار دارد که در آن تعداد زیادی بنگاه کوچک حضور دارد. همچنین، رفتار به شدت رقابت بین بنگاه‌های رقیب فعال در یک صنعت اشاره دارد. این رفتار شامل تمامی گزینه‌های انتخابی استراتژیک و تاکتیکی بنگاه‌ها، رفتار قیمت‌گذاری، استراتژی و بازاریابی محصول، تحقیق و نوآوری، سرمایه‌گذاری در تجهیزات کارگاه و تاکتیک‌های قانونی است. از منظر اقتصاددانان رفتار قیمت‌گذاری مهم‌ترین عامل مورد توجه در بررسی رفتار یک بنگاه خواهد بود. عملکرد نیز به تجمیع سودآوری بنگاه‌های منفرد اشاره دارد که در سطح صنعت اندازه‌گیری می‌شود. در این چارچوب، عملکرد به طور خاص بر کارایی تولید و تخصیص، شاخص‌های فرایند عملیات، حقوق صاحبان سهام، اشتغال کامل و نرخ نوآوری تمرکز دارد. بر اساس مدل ساختار-اجرا-عملکرد در وجه ساده می‌توان گفت که یک بازار با درجه بالای

تمرکز تحت تسلط تعداد کمی بنگاه با اندازه بزرگ قرار خواهد داشت که در نتیجه این ساختار رقابت کمی بین فعالان صنعت صورت خواهد گرفت؛ در نتیجه، قیمت بالای محصول و سودآوری درخور توجه از پیامدهای این ساختار است. در مقابل، ساختار بازار مشتمل بر تعداد زیاد بنگاه‌های کوچک موجب درجه بالای رقابت و در نتیجه قیمت و سودآوری پایین خواهد شد. مدل ساختار-اجرا- عملکرد بر عوامل تقویت‌کننده شدت رقابت نیز تأکید دارد، بنابراین می‌تواند در درک رقابت و استراتژی رقابتی بسیار مفید باشد. ادبیات نظری عمده‌ای درباره عوامل کلیدی مؤثر در رقابت یا احتمال تبانی ضمنی بنگاه‌ها در محدود کردن رقابت وجود دارد که از جمله آن عوامل عبارت‌اند از: کشش‌پذیری تقاضا، همگن بودن محصول، تمرکز فروشنده شامل تعداد فروشنده‌ها و سهم بازار بنگاه‌های کلیدی، تغییر در سهم بازار طی زمان، وجود گروه‌های صنعتی همچون انجمن‌های تجاری، ماهیت بازار جغرافیایی شامل رقابت بین‌المللی، تغییر در تقاضای بازار طی زمان، روابط هزینه بین رقبا، نرخ تغییرات تکنولوژیک، عمر صنعت، درجه تنوع بنگاه‌ها و حضور در چند بازار، موانع ورود شامل اندازه سرمایه و هزینه فرصت، حداقل مقیاس کارایی و هزینه‌های تبلیغات در صنعت، درجه ادغام عمودی و تمرکز خریدار (همان). اخیراً مطالعات متعددی انجام شده است که در آن به بنگاه، به‌منزله واحد تجزیه و تحلیل، و به ویژگی‌ها و استراتژی‌های بنگاه همچون اندازه، هزینه تبلیغات و هزینه تحقیق و توسعه به همراه متغیرهای ساختاری صنعت، به‌منزله عوامل تعیین‌کننده عملکرد بنگاه، توجه شده است. مطالعات اولیه‌ای که در این خصوص صورت گرفته است، عمدتاً به روابط بین سهم بازار و عملکرد بنگاه توجه کرده‌اند (همان). با توسعه ادبیات نظری، تأثیرات دیگر ویژگی‌ها و استراتژی‌های بنگاه در عملکرد بنگاه نیز بررسی شده است. به‌طور خلاصه، دیدگاه‌های حاصل از اقتصاد سازمان صنعتی نقش بسیار مهمی در توسعه مدل‌های مدیریت استراتژیک، در خصوص نحوه دستیابی به مزیت رقابتی پایدار، ایفا کرده‌اند. چشم‌انداز سازمان صنعتی و تحقیقات مربوطه دیدگاه‌های روشنی، در خصوص اینکه چگونه بنگاه‌ها می‌توانند از طریق موقعیت‌یابی در زمینه ساختار صنعت و پیگیری استراتژی‌های مناسب آن ساختار به مزیت رقابتی دست یابند، ارائه کرده‌اند، اما به هر حال ادبیات نظری سازمان صنعتی در تولید یک نظریه جامع مزیت رقابتی با محدودیت‌هایی مواجه است. شرایط متدولوژیکی این رویکرد مستلزم آن است که نظریه به صورت یک مدل ریاضی با یک راه‌حل تعادلی تعریف شود که این خود یک محدودیت مهم است. اقتصاد سازمان صنعتی روابط بین ساختار، رفتار و عملکرد صنعت را مطالعه می‌کند و انتظار می‌رود این مطالعات به توسعه سیاست‌های عمومی کمک کند، اما «پورتتر» پیش‌قدم به کارگیری مفاهیم اقتصاد سازمان صنعتی برای تدوین استراتژی است. مشخصاً وی پارادایم ساختار- رفتار- عملکرد را به‌منزله مدلی سیستماتیک برای ارزیابی رقابت و تدوین استراتژی‌های پیشینه‌سازی سود به مدیران معرفی می‌کند. به‌طور مشخص پورتتر و دیگر نویسندگان استراتژی

مقصود اصلی مدل سازمان صنعتی در کاهش قدرت انحصار در بازار را معکوس می‌کنند و به دنبال معرفی استراتژی‌هایی برای پیشینه‌سازی قدرت انحصاری بنگاه‌اند. بیشتر انتقادات به نظریه اقتصاد صنعتی بر بی‌توجهی جدی آن به پویایی‌های تعاملات رقابتی تمرکز دارد. در دنیای امروزی نوآوری و تغییر می‌تواند موجب سودآوری درخور توجه شود، اما این پدیده بی‌تعادلی به‌خوبی در مدل‌های سنتی سازمان صنعتی بحث نشده است. در واقع اگر محیط کسب و کار را واجد شرایط بی‌تعادلی و ناطمینانی بدانیم، تجویزهای اقتصاد سازمان صنعتی را باید با احتیاط جدی بررسی کنیم.

۳. بررسی پیشینه تحقیق

• در مطالعه‌ای با عنوان «رقابت در بخش مالی و رشد: رویکرد درون‌کشوری» که کلاسنس و لاون^۱ در سال ۲۰۰۳ انجام داده‌اند، رابطه بین معیارهای رقابت و رشد صنعتی در سیستم بانکداری ۲۹ کشور بررسی شده است. در واقع، آنها به بررسی رابطه بین رقابت و دستیابی به تأمین مالی خارجی و رشد اقتصادی مرتبط با آن پرداخته‌اند که به زعم آنها در تئوری رابطه مبهمی دارند. در نهایت آنها پی برده‌اند که اثر رقابت در دستیابی به تأمین مالی (و رشد) می‌تواند در سطح توسعه سیستم مالی تأثیر بگذارد. در این تحقیق از داده‌های ۴۰ کشور در نقاط مختلف دنیا استفاده شده است.

• در تحقیقی، با عنوان «آزمونی برای رقابت بین بانک‌های آلمانی»، که همپل^۲ در سال ۲۰۰۲ در آلمان انجام داده است، با فرمول معروف پانزار و راس به مطالعه رفتار رقابتی در سیستم بانکداری آلمان پرداخته است. بر اساس داده‌های خرد ترازنامه و حساب سود و زیان در سال‌های ۱۹۹۳ - ۱۹۹۸، فرضیات رقابت کامل و توافق کامل می‌تواند با تخمین‌های گروهی اقتصادسنجی رد شود. نتیجه‌گیری نهایی از این تحقیق این بوده است که به‌رغم کاهش در تعداد بانک‌ها در دوره مورد بررسی و افزایش ناچیز در نرخ تمرکز در آن دوره، نشانه شفاف از رفتار رقابتی متفاوت در نیمه دوم دوره مورد بررسی وجود ندارد.

• در مطالعه‌ای که با عنوان «رقابت و کارایی بانکی در کشورهای با درآمد کم: مورد کاوی اوگاندا» هانر و پیریس^۳ در سال ۲۰۰۵، به همراه بخش افریقایی صندوق بین‌المللی پول، انجام داده‌اند، به تحلیل تأثیرات اصلاحات وسیع بخش بانکی انجام‌شده در اوگاندا برای بهبود رقابت و اثربخشی پرداخته شده است. با مدل‌هایی که قبلاً فقط در کشورهای صنعتی استفاده شده است، این تحقیق مشخص کرد که سطح رقابت با افزایش کارایی به طور درخور توجهی افزایش می‌یابد.

1. Claessens and Laeven
2. hempel
3. Hauner and Peiris

علاوه بر این، به طور متوسط بانک‌های بزرگ و بانک‌های خصوصی اثربخشی بیشتری دارند، در حالی که، بانک‌های کوچک‌تر در مواجهه با فشار رقابتی اثربخشی کمتری دارند.

• در مطالعه‌ای که فو و هفرمن^۱ در سال ۲۰۰۹ با عنوان «تأثیر اصلاحات بر عملکرد و ساختار بانکی چین» در کشور چین انجام داده‌اند، طی سال‌های ۱۹۸۵ - ۲۰۰۲ رابطه بین ساختار بازار و عملکرد سیستم بانکی چین بررسی شده است. در این تحقیق، با استفاده از تکنیک تخمین گروهی داده‌ها فرضیات قدرت بازار و ساختار کارا آزمون شد. علاوه بر این، این مدل در بعد وسیع‌تر به مباحث دیگری چون اثر اندازه بانک/ مالکیت و ایستایی بازار پرداخته است. نتیجه اینکه کارایی ایکنس به طور درخور ملاحظه‌ای کاهش می‌یابد و برخی از بانک‌ها در سطح پایینی از کارایی فعالیت می‌کنند. تخمین مدل‌های ساختار- عملکرد پشتیبانی بیشتری را از فرضیات مرتبط با قدرت بازار ارائه می‌کند. اصلاحات اثر کمی در ساختار بخش بانکی چین داشته است، با این حال بانک‌هایی با سهام مشترک اثربخش‌ترند.

• بیکر و هاف^۲ در سال ۲۰۰۲ مطالعه‌ای با عنوان «رقابت، تمرکز و روابط بین آنها: تحلیل تجربی صنعت بانکداری» در مورد بانک‌های اروپایی انجام دادند. در این مطالعه میزان رقابت در بازارهای بانکی اروپایی اندازه‌گیری و تأثیر تمرکز در رقابت بررسی شد. این مطالعه تا حدی به مقایسه این موقعیت در اروپا، آمریکا و برخی کشورها نیز پرداخته است. شایان ذکر است که چارچوب این مدل نیز مبتنی بر فرمول پانزار و راس است (که در قسمت‌های بعد توضیح داده شده است). نتیجه این تحقیق این است که در کشورهای صنعتی ساختار بازار رقابت انحصاری بر سیستم بانکداری حکم فرما بوده است و نه رقابت کامل. همچنین با توجه به یافته‌های این تحقیق، بانک‌های کوچک برخلاف بانک‌های بزرگ شرایط رقابتی ضعیفی دارند. نتیجه نهایی این تحقیق این است که رقابت در بانکداری اروپا تا حدی بیشتر از کشورهایی مانند آمریکا، کانادا و ژاپن است.

• هاندرویانیس، لولوس و پاپاپترو^۳ در مطالعه‌ای در سال ۱۹۹۹ در یونان، موقعیت رقابتی سیستم بانکداری یونان طی سال‌های ۱۹۹۳ - ۱۹۹۵ را ارزیابی کردند. عنوان این مطالعه «ارزیابی شرایط رقابتی در سیستم بانکداری یونان» بوده است. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که درآمدهای بانکی در صورت وجود شرایط رقابت انحصاری محقق می‌شود.

• بیاتی و میکو^۴ در سال ۲۰۰۷ مطالعه‌ای با عنوان «تمرکز و نفوذ خارجی در بخش‌های بانکی امریکای لاتین: تأثیرات آن بر رقابت و ریسک» در مورد بانک‌های کشورهای لاتین انجام دادند. این مطالعه با این بحث شروع می‌شود که ورود بانک‌های خارجی دیدگاه‌های متنوعی را در زمینه رفتار

1. fu and Heffernan

2. Bikker and Groeneveld

3. Hondroyannis and Lolos and Papapetrou

4. yeyati and micco

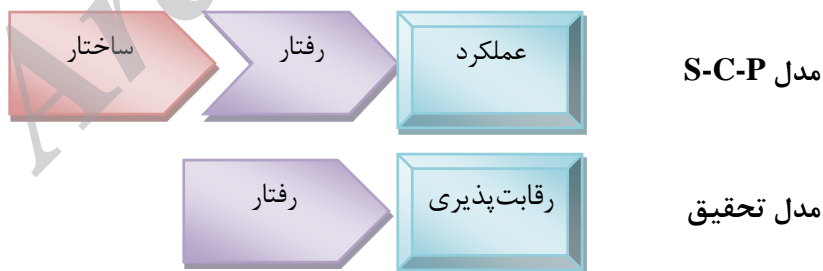
رقابتی و ثبات سیستم وارد این کشورها کرده است. در این زمینه، این مطالعه از یک پایگاه داده غنی از کشورهای امریکای لاتین استفاده کرده است. نتایج این تحقیق نشان داد که تمرکز رو به تزاید باعث تضعیف رقابت بانکی در هر منطقه نمی‌شود، ظهور نفوذ خارجی به صنعت با رقابت ضعیف منجر می‌شود.

• بوش و ماتیسسن^۱ و بخش افریقایی صندوق بین‌المللی پول در سال ۲۰۰۵ مطالعه‌ای با عنوان «رقابت و کارایی در بانکداری: مطالعه موردی غنا» انجام دادند. در این مطالعه به ارزیابی درجه رقابت بانکی پرداخته شده و کارایی با توجه به واسطه‌های مالی بانک در غنا بحث شده است. با داده‌های گروهی برای متغیرهای مشتق شده از مدل تئوریک، این مطالعه نتیجه می‌گیرد که ساختار بازار غیررقابتی در سیستم بانکداری غنا مانع واسطه‌گری مالی می‌شود.

• کلاسنس^۲ در سال ۲۰۰۶ مطالعه‌ای با عنوان «پیچیدگی‌های رقابتی بانکداری داخل کشور» در بانک جهانی انجام داد. این مطالعه بیشتر در زمینه مرور ادبیات مربوط به رقابت بوده و حاکی از آن است که تجارب مرتبط با بازارهای سرمایه نشان می‌دهد که فعالیت‌های مالی درون کشور می‌تواند با ثبات بازار محلی تحت تأثیر قرار گیرد و می‌تواند مسیری وابسته در زمانی باشد که رقابت داخلی آزاد می‌شود.

۴. مدل تحقیق، جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل داده‌ها

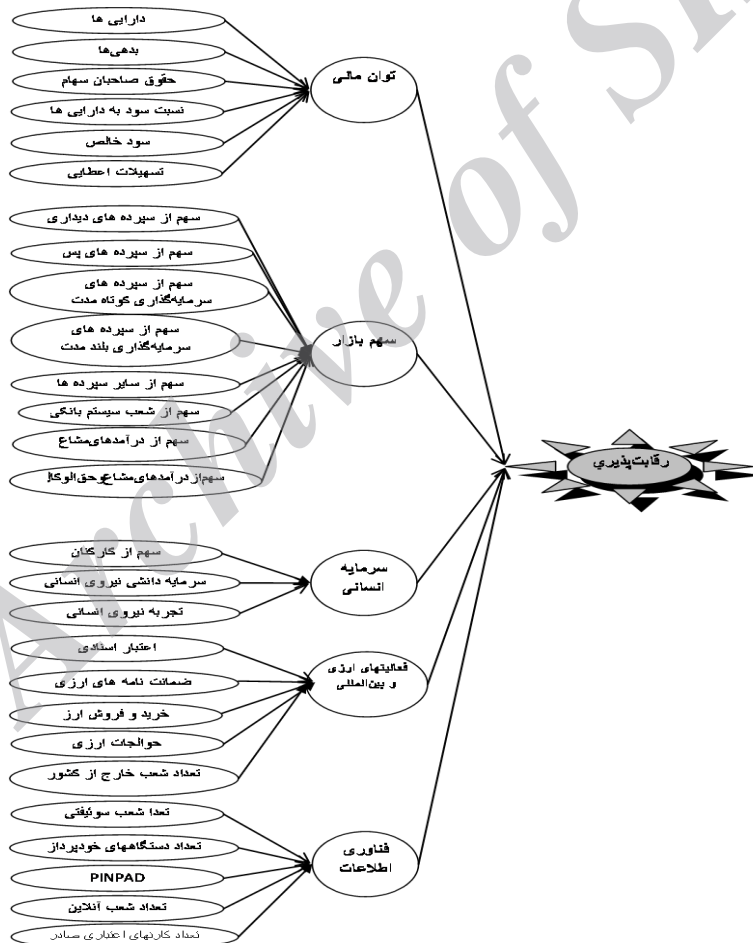
همان‌طور که بیان شد، در این تحقیق، به پارادایم SCP توجه شده است. مهم‌ترین ایراد بر این پارادایم این موضوع است که نتایج اخیر در صنایع مختلف نشان می‌دهد که عملکرد بنگاه‌ها بیش از آنکه بر ساختار بنگاه‌ها متکی باشد، بر رفتار آنها متکی است. بنابراین مدل این تحقیق نیز بر همین اساس تدوین شده است. نمودار ۱ این موضوع را نشان می‌دهد.

نمودار ۱. مدل مفهومی تحقیق در مقابل پارادایم SCP

1. Buchs and Mathisen
2. Claessens

به منظور شناسایی عوامل مؤثر در رقابت‌پذیری در نظام بانکداری ایران، با بررسی ادبیات موضوع، پیشینه تحقیق بررسی شد؛ سپس با خبرگان (مدیران عامل و متخصصان برخی از بانک‌ها و دانشگاهیان آشنا به موضوع) مصاحبه شد؛ در نهایت، پرسش‌نامه‌ای با معیارهای استخراج‌شده، ۱۹۷ پرسش‌نامه (که بین متخصصان بانک‌های مختلف کشور توزیع شده بود) تهیه شد که تحلیل‌های نهایی بر اساس مصاحبه و پرسش‌نامه ارائه شده است (میزان آلفای کرونباخ به‌دست‌آمده برای پرسش‌نامه بالای ۰/۹ بود). نتیجه این اطلاعات توسعه مدلی برای شناسایی عوامل مؤثر در مزیت رقابتی بانک‌های موجود در نظام بانکداری ایران است. در مدل ارائه‌شده، پنج عامل اصلی مؤثر در رقابت‌پذیری بانک‌های ایرانی شناسایی شده است. هر کدام از این عوامل زیرعواملی دارند که گویای رقابت‌پذیری در بانک‌های ایران است. در نمودار ۲ این مدل آمده است.

نمودار ۲. مدل مفهومی از نگاه دیگر تحقیق

۵. استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی به منظور شناسایی عوامل

به منظور بررسی روایی و پایایی مدل ارائه‌شده در این تحقیق از شیوه دیدگاه‌های خبرگان و تحلیل عاملی تأییدی استفاده شده است. مدل نهایی، مدلی است که بعد از چهار بار اصلاح به جمع‌بندی خبرگان رسیده است. به منظور شناسایی عوامل مؤثر در مزیت رقابتی، در این مقاله ۲۷ عامل شناسایی شد. این عوامل از ادبیات موضوع و جلسات مختلفی که با خبرگان (۱۵ نفر) برگزار شد، استخراج شدند. به منظور بررسی این عوامل و شیوه دسته‌بندی آنها از تحلیل عاملی اکتشافی استفاده شد.

برای عامل‌بندی متغیرهای تحقیق بر اساس داده‌های استخراج‌شده از ۱۹۷ پرسش‌نامه، تحلیل عاملی گرفته شد و در نهایت مدل مورد نظر پذیرفته شد. در این قسمت داده‌های مرتبط با متغیرها بررسی و عامل‌بندی شدند. در ادامه خروجی‌های نهایی ارائه خواهد شد.

اولین آزمون مورد نظر آزمون KMO و سطح معناداری بارتلت است. که عدد آزمون KMO باید بیشتر از ۰/۰۶ و سطح معناداری آزمون بارتلت نیز بایستی کمتر از ۰/۰۵ باشد. خروجی‌های تحلیل عاملی اکتشافی مرتبه سوم در این حوزه به ترتیب نمودار ۳ است.

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		.843
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1249.887
	df	351
	Sig.	.000

نمودار ۳. خروجی‌های آزمون KMO و بارتلت

طبق نمودار فوق، هر دو مورد آزمون KMO و آزمون بارتلت پذیرفته شده است. از طرف دیگر، جدول اشتراکات^۱ نشان‌دهنده مناسب بودن سؤالات این حوزه در فرایند تحلیل عاملی است. شایان ذکر است که اگر عدد اشتراکات حداقل برابر با ۰/۳ باشد، مورد پذیرش است. نمودار زیر میزان اشتراکات مربوط به این معیارها را در مرتبه سوم نشان می‌دهد.

Communalities

	Initial	Extraction
ASSET	1.000	.493
DEBT	1.000	.599
EPS	1.000	.587
PTOA	1.000	.504
PROFIT	1.000	.438
CONVENIE	1.000	.525
C.DEPOSI	1.000	.482
B.DEPOSI	1.000	.453
SH.R.DEP	1.000	.539
L.R.DEPO	1.000	.496
OTH.DEPO	1.000	.471
INT.BRAN	1.000	.597
MOSHAE	1.000	.484
MOSH HAG H	1.000	.468
YEAR.SER	1.000	.577
EDUC	1.000	.675
EMPLOYEE	1.000	.676
L.C	1.000	.544
GUARANTY	1.000	.502
EXCHANSE	1.000	.513
ASSIGNME	1.000	.623
EXT.BRAN	1.000	.496
SWIFT.BR	1.000	.503
A.TM	1.000	.627
PINPAD	1.000	.566
ONLBRANC	1.000	.560
CREDCARD	1.000	.415

Extraction Method: Principal Component Ar

نمودار ۴. خروجی‌های اشتراکات

جدول کل واریانس تبیین شده (نمودار ۵) نشان می‌دهد که این سؤالات در مجموع پنج عامل را تشکیل می‌دهند و این پنج عامل در حدود ۵۴ درصد واریانس رقابت‌پذیری را تبیین می‌کند و پوشش می‌دهد که در واقع نشان‌دهنده روایی بسیار مناسب سؤالات این حوزه است. در ادامه ماتریس چرخش یافته‌ی عاملی این حوزه ارائه می‌شود که نشان می‌دهد چه سؤالاتی و با چه بارهای عاملی به این پنج عامل مرتبط‌اند.

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	6.201	22.966	22.966	6.201	22.966	22.966
2	1.870	6.925	29.891	1.870	6.925	29.891
3	1.582	5.861	35.752	1.582	5.861	35.752
4	1.389	5.144	40.897	1.389	5.144	40.897
5	1.263	4.676	45.573	1.263	4.676	45.573
6	1.084	4.016	49.589	1.084	4.016	49.589
7	1.024	3.792	53.381	1.024	3.792	53.381
8	.970	3.593	56.974			
9	.946	3.504	60.478			
10	.900	3.332	63.810			
11	.852	3.157	66.967			
12	.831	3.079	70.046			
13	.785	2.908	72.954			
14	.767	2.840	75.794			
15	.685	2.537	78.331			
16	.647	2.397	80.729			
17	.595	2.203	82.931			
18	.583	2.158	85.089			
19	.565	2.091	87.180			
20	.534	1.977	89.157			
21	.498	1.846	91.003			
22	.465	1.722	92.725			
23	.455	1.684	94.409			
24	.439	1.627	96.036			
25	.382	1.416	97.452			
26	.368	1.363	98.815			
27	.320	1.185	100.000			

Extraction Method: Principal Component Analysis.

نمودار ۵. کل واریانس تبیین‌شده

طبق نمودار ۶ پنج عامل به ترتیب زیر نام‌گذاری شدند. در این نمودار سؤالات مرتبط با هر عامل نیز مشخص شده است.

Rotated Component Matrix*

	Component				
	1	2	3	4	5
ASSET	4.522E-02	.579	.230	.176	.214
DEBT	.105	.728	.115	3.353E-02	9.984E-02
EPS	8.553E-02	.674	.126	.127	3.997E-02
PTOA	.258	.621	2.426E-02	.161	-4.905E-02
PROFIT	4.062E-02	.418	6.584E-03	.334	.293
CONVENIE	8.494E-02	.576	.184	.139	8.746E-02
C.DEPOSI	.619	3.874E-02	.115	.105	.154
B.DEPOSI	.616	2.422E-02	.151	1.108E-02	.147
SH.R.DEP	.596	-2.878E-02	.117	.238	-9.405E-02
L.R.DEPO	.572	.112	4.532E-02	.116	.203
OTH.DEPO	.595	.224	9.497E-02	7.749E-02	4.275E-02
INT.BRAN	.387	.166	1.983E-02	.265	.105
MOSHAE	.623	8.873E-02	.172	-3.165E-02	-5.025E-02
MOSHHAGH	.516	.150	2.483E-02	.268	.324
YEAR.SER	.331	.177	1.510E-02	-5.543E-02	.604
EDUC	6.269E-02	8.195E-02	.247	.132	.620
EMPLOYEE	.114	7.839E-02	9.931E-02	6.283E-02	.758
L.C	9.599E-02	.209	.271	.584	1.487E-03
GUARANTY	.238	.177	7.604E-02	.576	-1.871E-02
EXCHANSE	.108	.169	6.534E-02	.677	5.368E-02
ASSIGNME	-6.851E-03	.266	8.609E-02	.483	8.064E-02
EXT.BRAN	.172	-7.751E-02	3.804E-02	.650	8.885E-02
SWIFT.BR	2.265E-02	.105	.591	.256	.274
A.T.M	5.284E-02	8.098E-02	.766	6.423E-03	.113
PINPAD	.183	.112	.650	.152	8.546E-02
ONLBRANC	.273	.115	.593	.162	2.809E-02
CREDCARD	.172	.245	.562	-2.480E-02	-1.017E-02

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

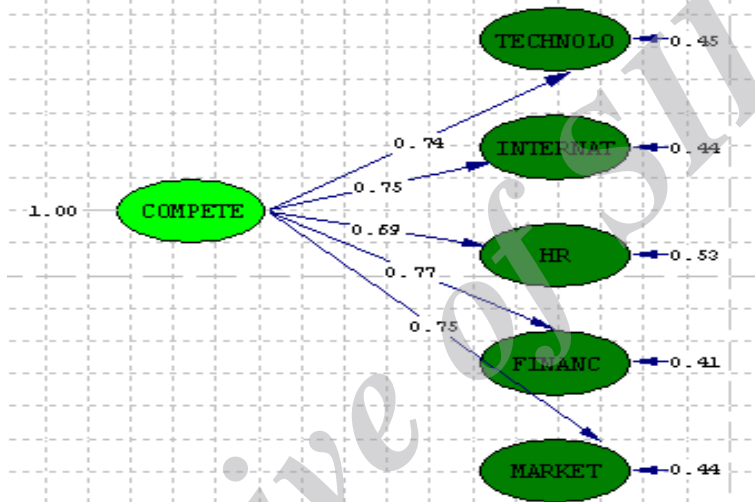
a. Rotation converged in 7 iterations.

نمودار ۶. ماتریس چرخش یافته عاملی

بر اساس ادبیات موضوع و مدل ارائه شده می توان متغیرهای تحقیق را به صورت زیر نام گذاری کرد: متغیر ۱: سهم بازار، متغیر ۲: توان مالی، متغیر ۳: استفاده از فناوری، متغیر ۴: فعالیت های ارزی و بین المللی، متغیر ۵: منابع انسانی. نهایتاً می توان گفت که مدل پیشنهادی با توجه به گفته های بالا تأیید شد.

۶. نتیجه‌گیری

همان‌طور که بیان شد، هدف از ارائه این مقاله شناسایی فاکتورهای اساسی رقابت‌پذیری در نظام بانکداری ایران بر اساس پارادایم S-C-P است. در این تحقیق با استفاده از تحلیل عاملی اکتشافی ۵ متغیر شناسایی شدند که از ۲۷ ریزمتغیر تشکیل شده بودند. به منظور بررسی میزان تأثیر هر کدام از متغیرها، از تحلیل عاملی تأییدی و نرم‌افزار لیزرل استفاده شد. در ادامه میزان تأثیر هر کدام از متغیرها بررسی شده است و نمودار زیر خروجی داده‌ها را در این زمینه نشان می‌دهد.

نمودار ۷. مدل ساختاری توان رقابتی بانک‌ها با توجه به متغیرهای پنج‌گانه

در نمودار فوق میزان ضرایب هر کدام از ابعاد اصلی پنج‌گانه با رقابت‌پذیری ارائه شده است. با توجه به نمودار بالا، چنانچه بخواهیم رقابت‌پذیری هر کدام از بانک‌های نظام بانکی ایران را اندازه‌گیری کنیم، می‌توانیم با یک معادله پنج‌متغیره به صورت زیر این محاسبه را انجام دهیم:

$$\text{(سرمایه انسانی)} \times 0.69 + \text{(سهم بازار)} \times 0.75 + \text{(توان مالی)} \times 0.77 = \text{رقابت‌پذیری بانک‌ها}$$

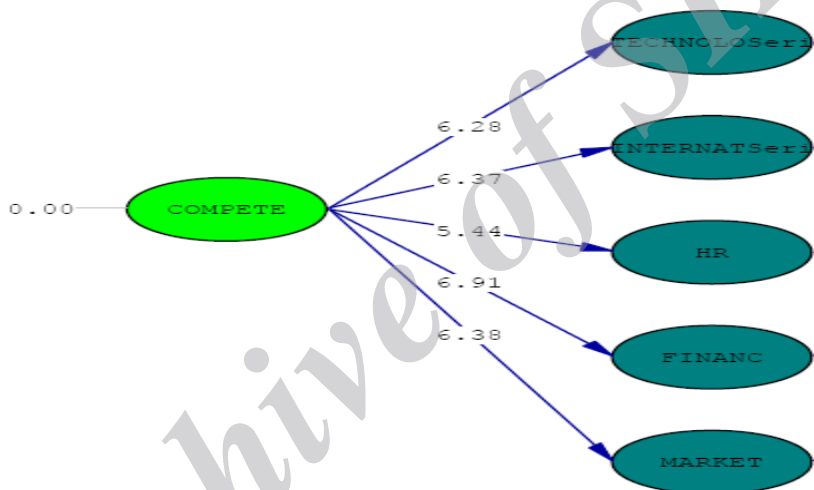
$$\text{فناوری)} \times 0.74 + \text{(فعالیت‌های ارزی و بین‌المللی)} \times 0.75$$

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، بالاترین تأثیر در رقابت‌پذیری بانک‌ها مربوط به توان مالی آنهاست. در واقع به هر میزان یک بانک از توان مالی بالایی برخوردار باشد، توان رقابت بالاتری را نیز نسبت به سایر بانک‌ها دارد.

پس از توان مالی، متغیرهای سهم بازار و میزان فعالیت‌های بین‌المللی بالاترین تأثیر را در رقابت‌پذیری بانک‌ها دارند.

البته به منظور بررسی تأثیر هر کدام از ابعاد باید به بررسی رابطه بین این ابعاد و رقابت‌پذیری نیز پرداخت. از طرف دیگر، باید مشخص شود که این رابطه معنادار است. در مدل‌یابی معادلات ساختار از آزمون t برای این ارزیابی استفاده می‌شود. چنانچه مقدار به‌دست آمده بالاتر از $\pm 1/96$ باشد رابطه‌ها و تأثیرات معنادار خواهند بود.

در نمودار ۸ معنادار بودن رابطه‌ها بررسی شده است. به این منظور در این نمودار مقادیر استخراجی t را ملاحظه می‌کنید.

نمودار ۸. بررسی معناداری مدل ساختاری

با توجه به نمودار فوق، تمامی روابط بین متغیرها و رقابت‌پذیری معنادارند. در جدول ۱ خلاصه محاسبات بالا ارائه شده است.

جدول ۱. خلاصه محاسبات مربوط به مدل ساختاری رقابت‌پذیری

مقدار T	ضریب مسیر	ضریب تعیین (R^2)	علامت اختصاری در نرم‌افزار	نام متغیر
6/91	0/77	0/59	FINANC	توان مالی
6/38	0/75	0/56	MARKET	سهم بازار
5/44	0/69	0/47	HR	سرمایه انسانی
2/97	0/75	0/56	INTERNAT	فعالیت‌های ارزی و بین‌المللی
3/09	0/74	0/55	TECHNOLO	استفاده از فناوری

منابع

۱. ایمانی‌راد مرتضی (۱۳۷۹). «رقابت‌پذیری: نظریه‌ها و مدل‌ها- اندازه‌گیری توان رقابت‌پذیری ایران به همراه ۵۳ کشور دیگر»، وزارت صنایع، تحقیقات صنعتی آموزش و اطلاع‌رسانی.
۲. بهکیش محمد مهدی (۱۳۸۰). «اقتصاد ایران در بستر جهانی»، تهران، نشر نی.
۳. حیدری علی (۱۳۸۸). اندازه‌گیری و تبیین مزیت رقابتی بنگاه‌های صنعتی با تکنولوژی پیشرفته بر اساس مدل طراحی‌شده با رویکرد نقشه علی، رساله دکتری منتشر نشده، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.
۴. سرمد زهره؛ بازرگان عباس؛ حجازی الهه (۱۳۸۵). *روش‌های تحقیق در علوم رفتاری*، چاپ پنجم، تهران، نشر آگاه.
۵. صفری، حسین (۱۳۸۷). ارائه روشی برای اندازه‌گیری رقابت‌پذیری در سطح بنگاه: حوزه بررسی شرکت صنایع پتروشیمی ایران، پایان‌نامه دکتری، دانشگاه تهران، با راهنمایی دکتر محمدرضا مهرگان.
۶. هومن حیدرعلی (۱۳۸۴). *مدل‌یابی معادلات ساختاری*، تهران، انتشارات سمت.
7. Barth, J.R.; Caprio, G. Jr.; Levine, R.(2003). "Bank supervision and regulation: What works best?" *Journal of Financial Intermediation*, forthcoming.
8. Barth, James R.; Gerard Caprio Jr., and Levine, Ross (2001). "The Regulation and Supervision of Banks around the World: A New Database." In: Robert E. Litan and Richard Herring
9. Bartlett, A. and Ghoshal, S. (1989). *Managing across Borders*. Harvard Business School Press: Boston: MA.
10. Drejer, Anders (2004). "Back to basics and beyond: Strategic Management-an area where Practice and Theory are poorly related", *Management Decision*, Vol. 42, No. 3/4, pp. 508-520.
11. Yeyati, Eduardo Levy; Micco, Alejandro (2007). "Concentration and foreign penetration in Latin American banking sectors: Impact on competition and risk", *Journal of Banking & Finance*, 31 (2007) 1633-1647.
12. Fagerberg, J. (1998) "International Competitiveness", the *Economic Journal*, pp. 355-374.
13. Garelli, Stephane (2003). *Competitiveness of Nations: The fundamentals*. IMD World Competitiveness Yearbook.
14. Guan J.C.; Yam R.; Mok C.K., and Ma, N. (2004). "A study of the relationship between competitiveness and technological innovation capability based on DEA models", *European Journal of Operational Research*, Vol. 4, no. 2, pp. 24-38.
15. Institute for Management Development (2004). "World Competitiveness Yearbook", IMD.
16. Daniel, Kundesen (2003). "Aligning Corporate Strategy, Procurement Strategy and e-Procurement Tools", *International Journal of Physical Distribution & Logistic Management*, Vol. 33, No. 8, pp. 720-734.
17. Mendes, V.; Rebelo, J. (2003). "Structure and performance in the Portuguese banking industry in the nineties". *Portuguese Economic Journal*, 2, 53-68.
18. Powell Thomas C. (2001) "Competitive Advantage: Logical and Philosophical Consideration", *Strategic Management Journal*, Vol. 22, pp. 875-888.
19. Sharma Bishnu and Fisher Tom. (2000) "Functional strategies and competitiveness:

- an empirical analysis using data from Australian manufacturing”, *Benchmarking for Quality Management & Technology*. Vol. 4, No. 4, pp. 286-294.
20. Shurchuluu, P. (2002) “National productivity and competitive strategies for the new millennium”, *Integrated Manufacturing Systems*, Vol. 13, No. 6, pp. 408-414.
21. Claessens, Stijn and Laeven, Luc (2003), “Competition in the Financial Sector and Growth: A Cross-Country Perspective”, November, *KAFEE*, pp 1-54.
22. Claessens, Stijn (2006). “Competitive Implications of Cross-Border Banking”, world bank report.
23. Vives, Xavier (2001). “Competition in the Changing World of Banking.” *Oxford Review of Economic Policy*, 17, 535-45.
24. Xiaoqing (Maggie) Fu Shelagh Heffernan, (2009). ”The effects of reform on China’s bank structure and performance”, *Journal of Banking & Finance*, pp 39-52
25. Porter, M.E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*, The Free Press: New York

Archive of SID